

ГОРИЗОНТАЛЬНИЙ ВЕКТОР БАЛАНСУ ПРАВОВИХ ПОЗИЦІЙ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

HORIZONTAL BALANCE VECTOR OF LEGAL POSITIONS IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Дуфенюк О.М., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики факультету № 1
Інститут з підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції
Львівського державного університету внутрішніх справ

У статті йдеться про баланс правових позицій в рамках кримінального провадження. Центральною фігурою у цьому процесі визначено суд, який перебуває у мультивекторній системі множини правових позицій різних суб'єктів-носіїв, моделює власні правові позиції. Авторська концепція передбачає, що вертикальний вектор балансу у цій системі стосується узгодження та релевантного застосування правових позицій Верховного Суду, Конституційного Суду та Європейського суду з прав людини. Горизонтальний вектор балансу стосується дихотомії правових позицій сторони обвинувачення та сторони захисту. У межах цієї статті дослідницьку увагу сконцентровано на питанні горизонтального вектора балансу. На підставі узагальнення різних доктринальних підходів, судової практики та законодавства було запропоновано поняття публічної та приватної правової позиції у кримінальному провадженні, визначено їх особливості, розглянуто триаду компонентів у структурі правової позиції (інтенціонал – головна ідея, екстенціонал – аргументація та контекст – домінуючі підходи в правовій науці, загальний соціокультурний, історичний контекст). Обґрунтовується, що у горизонтальному векторі класична рівновага правових позицій потенційно можлива, коли аргументація обох сторін є достатньо сильною та переконливою, але вона неминуче має наслідком виникнення важкої дилеми для прийняття процесуальних рішень судом. У висновках наголошується, що, по-перше, на правозастосовному рівні баланс цінностей та інтересів проглядається крізь оптику балансу приватних та публічних правових позицій. По-друге, якщо до приватної правової позиції вимогливість не така категорична, то для публічної навпаки вона достатньо висока і чим вищий рівень органу публічної влади, який формує правову позицію, тим вищий рівень впливу і вищий рівень його відповідальності.

Ключові слова: кримінальне провадження, сторона обвинувачення, сторона захисту, суд, приватні та публічні інтереси, правові позиції, процесуальні дії і рішення.

The article deals with the balance of legal positions in criminal proceedings. The central figure in this process is the court, which models its own legal positions being in a multi-vector system of legal positions of various subjects. The author's concept assumes that the vertical vector of balance in this system concerns the coordination and relevant application of the legal positions of the Supreme Court, the Constitutional Court and the European Court of Human Rights. The horizontal vector of balance refers to the dichotomy of the legal positions of the prosecution and the defense. Within the scope of this article, research attention is focused on the issue of the horizontal vector of balance. Based on the generalization of various doctrinal approaches, judicial practice and legislation, the concept of public and private legal position in criminal proceedings was proposed, their features were determined, and the triad of components in the structure of the legal position was considered (intentional – the main idea; extensional – argumentation; context – dominant approaches in legal science, general socio-cultural, historical context). It is argued that in the horizontal vector, the classic balance of legal positions is potentially possible when the arguments of both sides are sufficiently strong and convincing, but it results in a difficult dilemma for the court to make procedural decisions. The conclusions emphasize, firstly, at the law-enforcement level, the balance of values and interests is viewed through the optics of the balance of private and public legal positions; secondly, the requirements for a private legal position are not so strong, but for a public legal position, the requirements are significantly higher. The higher level of the public authority, which forms the legal position, determines the higher level of influence and the higher level of its responsibility.

Key words: criminal proceedings, prosecution, defense, court, private and public interests, legal positions, procedural actions and decisions.

Постановка проблеми. У залі судових засідань змагають та полемізують, узгоджуються та об'єднуються, балануються не самі приватні або публічні цінності та інтереси, а правові позиції, які транслюють певні цінності та інтереси. Насправді, це інтелектуальне змагання, боротьба думок, оцінок та ідей, в якій матеріальні речі і документи є тільки засобами переконання, що моя правова позиція правильна, а мого опонента – хибна. Для того, щоб забезпечити якість, передбачуваність та уніфіковану практику застосування правових норм, вищі органи юстиції формулюють окремі правові позиції як стандартизовані правові формули, в які потім зацікавлені суб'єкти «підставляють» свої змінні фактичні дані та використовують для доведення обґрунтованості своїх ініціатив, потреби проведення процесуальних дій чи прийняття процесуальних рішень. Як наслідок, в одному кримінальному провадженні актуалізується ціла множина правових позицій щодо різних правових питань, а також множина альтернатив щодо одного й того ж правового питання. Втім попри таку багатоманітність, достатньо широке поле функціонування, часткову імплементацію в законодавстві та практичне визнання, на доктринальному рівні питання балансу правових позицій у кримінальному провадженні не отримало належної уваги.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Здійснене узагальнення дало змогу виявити, тенденцію концентрації уваги переважно на правових позиціях вищих органів юстиції. Фахівці не стільки розвивають міркування навколо онтології, змісту, природи безпосередньо самого правового феномена, скільки обирають конкретні правові позиції та вивчають їх вплив на правозастосовну практику. Зокрема, М. Демура [1], Д. Скрипник [2] аналізували правові позиції Верховного Суду (далі – ВС) в контексті кримінально-процесуальних відносин; С. Бутенко [3], О. Капліна та О. Євсєєв [4], А. Романюк [5] вивчали кореляцію правових позицій Конституційного Суду України (далі – КСУ) та практики кримінального провадження; Г. Крет [6; 7], С. Ковальчук [8], К. Подлегаєв [9], Г. Соловей [10], В. Тертишник [11], А. Тумаянц, І. Крицька [12], В. Уваров [13] досліджували зміст та значення правових позицій Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) щодо застосування окремих засад, стандартів, інститутів кримінального провадження.

Були спроби сформулювати на концепцію правової позиції у дисертації О. Кулікова «Активна правова позиція особистості в кримінальному процесі: механізм забезпечення» [14], у дисертації А. Бірюкової «Забезпечення адвокатурою конституційного права обвинуваченого на захист

у кримінальному процесі України» (у підрозділі 2.3 розглядалися питання фактичної та правової позиції захисту) [15], у дослідженні В. Вапнярчука «Поняття та характеристика категорії «правова позиція суб'єкта кримінального процесуального доказування» [16]. Віддаючи належне оригінальності підходів вказаних вчених, маємо, проте, визнати, що «віз і нині там», що означає перебування на стадії фрагментарного осмислення такого важливого компонента правової реальності як правова позиція у кримінальному провадженні.

Мета статті полягає у презентації авторської концепції балансу правових позицій у кримінальному провадженні. Ця концепція передбачає мультивекторну систему, в якій горизонталь стосується дихотомії правових позицій сторони обвинувачення та сторони захисту, а вертикаль стосується узгодження та релевантного застосування правових позицій ВС, КС та ЄСПЛ. Враховуючи обмежений обсяг публікації, цього разу увага зосереджена на горизонтальному векторі балансу.

Виклад основного матеріалу. У КПК законодавець послуговується концептом «правова позиція» лише раз, коли в ч. 1 ст. 22 визначає зміст змагальності процесу, що передбачає самостійне відстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту своїх *правових позицій*, прав та свобод, а також законних інтересів. Далі у п'яти контекстах згадується лише «позиція» без означення як правової: при визначенні обсягу доказів, що підлягають дослідженню, та порядку їх дослідження суд серед іншого з'ясовує, чи правильно розуміють зазначені особи зміст цих обставин, чи немає сумнівів у добровільності їх *позицій* (ч. 3 ст. 349 КПК); у мотивувальній частині ухвали суду апеляційної інстанції подається узагальнений виклад *позицій* учасників судового провадження (ч. 1 ст. 419 КПК); у мотивувальній частині постанови суду касаційної інстанції подається узагальнений виклад *позицій* учасників судового провадження (ч. 1 ст. 442 КПК); клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру має містити *позицію* щодо можливості забезпечення участі особи під час судового провадження за станом здоров'я (ч. 2 ст. 292 КПК); у судових дебатах право виступити один прокурор або кожен із них обґрунтовує у промові свою *позицію* у певній частині обвинувачення (ч. 2 ст. 364 КПК).

Безперечно у законі не можуть викладатися усі дефініції усіх правових понять, але в науковій доктрині також не існує визначеності змісту концепту «правова позиція», адже запропоновані процесуалістами дефініції, як правило, презентують надто вузький підхід. Зокрема, О. Куліков через призму поняття «позиція» формулює поняття кримінально-процесуальної активності особистості як «такий спосіб ставлення суб'єкта до відстоювання власних прав та інтересів, за якого особа керується й використовує закріплені в законі засоби, безпосередньо або опосередковано створюючи позитивні процесуально значимі наслідки, не порушуючи при цьому права й законні інтереси інших учасників судочинства, інтереси правосуддя» [14, с. 10]. Очевидно, що такий підхід не може бути застосованим до правової позиції суду.

В. Вапнярчук говорить про правову позицією суб'єкта доказування в кримінальному провадженні пропонує називати «усвідомлену переконаність в істинності свого розуміння проблем доказування як загалом, так і конкретних проявів (елементів) в конкретному кримінальному провадженні зокрема з чітко вираженим прагненням переконати в цьому інших осіб, яка обумовлена певним мотивом поставленою перед собою метою та сформована на певній доказовій основі і яка публічно виражена (продемонстрована) у формі як власної правової оцінки, так і оцінки іншими суб'єктами доказування» [16, с. 188].

Загалом позитивно оцінюючи прагнення вченого заповнити прогалину, існуючу в доктринальному визначенні поняття «правова позиція», доводиться констатувати,

що запропонована дефініція презентує деякі дискусійні положення. По-перше, складно погодитись, що сторона переконує інших в істинності свого розуміння «проблем доказування» чи його «конкретних проявів». Сторона за допомогою певних процесуальних засобів доводить переконливість своїх суджень, оцінок правових фактів, явищ та процесів, що в підсумку може детермінувати настання конкретних правових наслідків. По-друге, сторона не завжди чітко демонструє прагнення переконати інших осіб в істинності свого розуміння. Пасивна слабка правова позиція характеризується відсутністю ініціативності і зводиться до констатації судження, яке може супроводжувати слабка алогічна аргументація.

Абстрагуючись від наведених підходів, пропонуємо розрізняти у кримінальному провадженні приватну та публічну правову позицію.

Приватна правова позиція у кримінальному провадженні – це формулювання суб'єктом ідеї, судження, переконання про правові факти, явища та процеси, що детермінує певну лінію поведінки у кримінальному провадженні, обрання правових засобів для її обґрунтування та відстоювання, передбачає настання юридичних наслідків та відповідає приватним інтересам суб'єкта. Форма викладу приватної правової позиції може бути усна (висловлювання під час проведення процесуальних дій, судового розгляду) або письмова (виклад суджень у доповненнях до протоколів процесуальних дій, у клопотаннях, скаргах, заявах). Вона може бути індивідуальна та колегіальна.

Публічна правова позиція у кримінальному провадженні – це формулювання слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом ідеї, судження, переконання про правові факти, явища та процеси, що має імперативний характер, детермінує вплив на кримінально-процесуальну діяльність, передбачає настання юридичних наслідків та відповідає балансу приватних та публічних інтересів, а також домінуючій парадигмі в конкретному історичному етапі розвитку суспільства та держави. Форма викладу публічної правової позиції може бути усна (висловлювання під час проведення судового розгляду) або письмова (у повідомленні про підозру, клопотанні про проведення процесуальних дій, у скаргах, у постановках, ухвалах, вироків, висновках). Вона може бути індивідуальна або колегіальна, за винятком правових позицій вищих судових органів, які тільки колективно формують правові позиції.

Правова позиція може стосуватися самого факту чи обсягу підозри (обвинувачення), правової кваліфікації діяння, підстав та порядку застосування заходів забезпечення, дотримання певних засад кримінального провадження, застосування стандартів доказування, оцінки дій чи бездіяльності суб'єктів процесуальної діяльності і т.д.

У структурі правової позиції доцільно розрізняти наступні три компоненти. Перша частина – інтенціонал (ядро) поняття – це головна ідея (концепт), яка може мати втілення у формі ствердження, тлумачення, роз'яснення, конкретизації, дефініції, заперечення, оцінки тощо. Друга частина – екстенціонал (периферія) поняття – це аргументація, яка є основою для формулювання головної ідеї. Третя частина – контекст поняття – це сукупність домінуючих доктринальних підходів, існуючих у праві, в їх тісному взаємозв'язку з історичними, політичними, економічними процесами тощо. Правова позиція, публічна чи приватна, занурена у тканину загального соціокультурного, історичного контексту, парадигмальної оболонки, яка відзеркалює ключові цінності суспільства та держави на певному етапі еволюційного розвитку. Сьогодні таке своєрідне тло для правозастосовної діяльності формується під впливом парадигми верховенства права.

Не зважаючи на існування певних фундаментальних засад, онтологія правових позицій різних суб'єктів-носіїв має суттєві відмінності, які доцільно розглянути більш докладно.

Правова позиція сторони обвинувачення екстраполює відношення дізнавача, детектива, слідчого, прокурора до обсягу підозри/обвинувачення, правову кваліфікацію діяння, переконання щодо доведеності певних обставин, що підлягають з'ясуванню, необхідності застосування заходів забезпечення, проведення процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень.

Правова позиція сторони обвинувачення має достатньо вагомих ступінь вимогливості:

- по-перше, до мотивації (обґрунтування), у тому числі аргументації потреби та способу застосування певних процесуальних засобів, спрямованих на її відстоювання у суді, аргументації потреби зміни, доповнення правової позиції тощо, додатково така правова позиція має опиратися на визначену засадами кримінального провадження парадигму;

- по-друге, до форми викладу правової позиції (як правило, правова позиція викладається у письмовому документі (постанова, клопотання, повідомлення про підозру, обвинувальний акт), який має відповідати вимогами КПК);

- по-третє, до умов формулювання (правова позиція вибудовується на основі повного, всебічного та неупередженого розслідування; правова позиція в окремих випадках потребує погодження тощо);

- по-четверте, до сталості (правова позиція може змінюватися, однак такі зміни мають мати вагоме пояснення та суттєві причини, наприклад, встановлення нових обставин кримінального правопорушення, зміни в законодавстві на кшталт декриміналізації діяння тощо, а часом така зміна має бути погоджена, як наприклад, у випадку зміни обвинувачення, висунення нового обвинувачення, відмови від підтримання державного обвинувачення та початку провадження щодо юридичної особи під час судового розгляду (ст. 341 КПК).

Правова позиція сторони захисту екстраполює відношення, переконання підозрюваного, обвинуваченого, захисника, законного представника до факту інкримінованого діяння, правову кваліфікацію діяння, переконання щодо доведеності певних обставин, що підлягають з'ясуванню, допустимості доказів, якими оперує сторона обвинувачення, обрання процесуальних засобів для захисту приватних інтересів.

На відміну від правової позиції сторони обвинувачення ступінь вимогливості до неї фактично зводиться тільки до правил раціонального мислення та здорового глузду взагалі, дотримання в окремих випадках вимог щодо форми (викладу у відповідній частині клопотання, скарги, заяви). Сторона захисту не має імперативу ґрунтувати свою позицію на об'єктивно встановлених фактах, повному, всебічному розслідуванні (правова позиція може цілком суперечити реальним фактам у справі, проте відстоюватися в інтересах підозрюваного, обвинуваченого); не має також необхідності зберігати сталість (у будь-який момент сторона захисту може кардинально змінити свою правову позицію без попереджень, узгоджень, підстав чи причин, за винятком передбачених законом певних обмежень, які запобігають суперечливості інтенцій суб'єктності, наприклад, якщо сторона захисту погоджується не досліджувати в судовому провадженні певні докази, то й не може потім змінити свою правову позицію і ці обставини оскаржувати в апеляційному порядку (ч. 3 ст. 349 КПК).

Рівень аргументації приватної правової позиції може бути різним. З Ухвали Третньої колегії суддів Другого сенату КСУ від 23.11.2022 р. (справа № 3-37/2022(75/22)) вбачається, що скражниця на підтвердження своєї правової позиції, яка полягала в ствердженні, що порушено її право на доступ до суду, оскільки вона «була позбавлена процесуальної можливості отримати від слідчого судді оцінку правомірності дій прокурора... у кримінальному провадженні, в якому визнана потерпілою», посилається на приписи Конституції України, КПК, на інші рішення КСУ, конституційних судів іноземних держав, ВС, ЄСПЛ, а також на судові рішення у її справі [17]. В іншій справі обвинувачений виявив свою правову позицію заперечення вчинення ним злочину, надав показання, в яких критично висловився з приводу доказів, представлених стороною обвинувачення, і все, а міг би взагалі мовчати, оскільки відповідно до ч. 2 та 4 ст. 17 КПК України ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення і має бути виправданим, якщо сторона обвинувачення не доведе винуватість особи поза розумним сумнівом [18].

Правова позиція слідчого судді, суду. Слідчий суддя, суд моделює власну правову позицію і саме на плечі

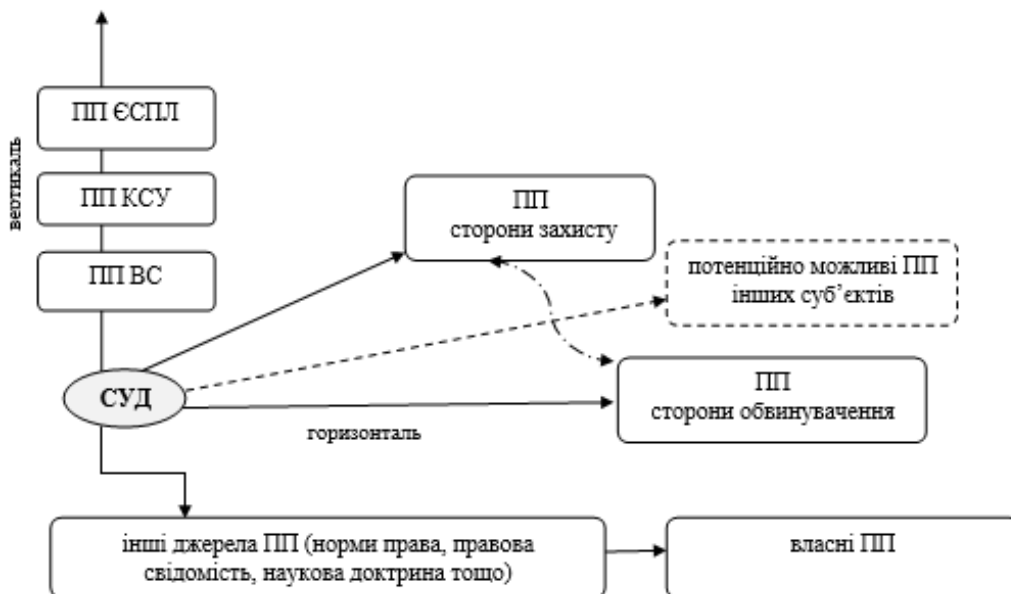

Рис. 1. Мультивекторна система балансу правових позицій (ПП) у кримінальному провадженні

Розроблено авторкою

Феміди лягає тягар балансування правових позицій відбувається у мультивекторній системі (див. рис. 1).

Вектор горизонтальний. Приватна правова позиція сторони захисту у змагальному кримінальному процесі конкурує з публічною правовою позицією сторони обвинувачення. У цьому векторі суд є незацікавленим арбітром, перед очима якого змагаються рівні суб'єкти-носії різних правових позицій. Завдання суду у цій площині є визначити – чия правова позиція є більш переконливою, сильнішою, має вагомішу, достовірну, логічну аргументацію. Якщо сторони дійшли згоди (солідарної правової позиції), суд має переконатися, що збіг правових позицій відповідає нормам закону і втілює у своєму рішенні свою правову позицію з урахуванням такої синергії (наприклад, ухвалює вирок на підставі угоди).

У горизонтальному векторі класична рівновага правових позицій потенційно можлива, але разом з нею постає важка дилема для прийняття процесуальних рішень. Якщо дві сторони достатньо сильні та активні, справа може зайти в глухий кут, а суд не може утриматися від ухвалення рішення.

Так, наприклад, під час стажування авторки в одному із польських судів, одна суддя поділилася досвідом розгляду такої складної справи. Молодому хлопцеві вночі невідома особа на ґрунті раптово виниклої суперечки нанесла удар ножем в ділянку грудної клітини. Друзі хлопця викликали швидку допомогу, але, спостерігаючи за його муками, вирішили самі відвезти до найближчого шпиталю. Це виявився приватний медичний заклад, в якому на чергуванні не було фахівців для надання допомоги при таких травмах, не було готової операційної, не було стерилізовано відповідних інструментів тощо. Все, що робили лікарі, це переливали кров, яку потерпілий втрачав через ургентно неоперовану рану. Після стабілізації пацієнта вирішили транспортувати до державного шпиталю. Після транспортування перед ранком він помер. В подальшому було встановлено, що при такого типу травмування вчасно надана кваліфікована допомога рятує життя у 80 % випадків. Сторона обвинувачення наполягала, що лікарська помилка незаперечна. Натомість лікарі обґрунтовували свої дії дотриманням відомчих інструкцій і протоколів, пояснювали, що якби вони, не маючи досвіду, спеціалістів та стерильного обладнання наважилися розітнути грудину, то

мали б постати перед судом за недбалість. Справа довго тривала і отримала суспільний резонанс.

Вертикальний вектор балансування полягає в узгодженні судом власної правової позиції з правовими позиціями вищих органів судової влади (ВС, КСУ) та правовими позиціями ЄСПЛ. Цей процес ускладнений низкою чинників: по-перше, потребою узгоджувати значну кількість правових позицій, адже з часом їх кількість тільки зростає з огляду на зростання напрацьованої судової практики; по-друге, наявністю контраверсійних правових позицій, які суперечать або змісту новелізованих правових норм, або іншим правовим позиціям, які були оприлюднені в аналогічних випадках, суперечать домінуючим в правовій науці доктринальним підходам, які виникли в результаті закономірної еволюції правозастосовної практики під впливом різних чинників та сучасних викликів; по-третє, різними підходами розуміння певних правових позицій різними суб'єктами-адресатами.

Слідчий суддя, суд збалансовує та моделює свою правову позицію, не тільки виходячи з правових позицій інших суб'єктів, але й під впливом інших джерел: нормативно-правових актів, міжнародних документів, домінуючих трендів у науковій доктрині, власної правової свідомості, культури, світогляду, розуміння права тощо.

Висновки. Проблематика правових позицій не вичерпується проведеними дослідженнями, однак можна сформулювати певні проміжні висновки. По-перше, на правозастосовному рівні баланс цінностей та інтересів проглядається крізь оптику балансу приватних та публічних правових позицій. Іншого механізму відстоювання будь-яким суб'єктом будь-яких законних інтересів у публічно-правовому спорі просто не існує. По-друге, якщо до приватної правової позиції вимогливість не така категорична, то для публічної навпаки вона достатньо висока і чим вищий рівень органу публічної влади, який формує правову позицію, тим вищий рівень впливу і вищий рівень його відповідальності. Суд працює в мультивекторній системі, коли на горизонтальному рівні аналізує правові позиції сторін кримінального провадження, а на вертикальному – аналізує правові позиції ВСУ, КСУ, ЄСПЛ, які *mutatis mutandis* стосуються конкретної справи. Вертикальний вектор балансу є важливим і складним, але це вже тематика для наступної публікації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Демура М. І. Аналіз правових позицій Верховного Суду щодо регламентації особливих порядків кримінального провадження. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 1. С. 256–260.
2. Скрипник Д. О. Правові позиції Верховного суду у кримінальному провадженні: поняття, ознаки та класифікація. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 2. С. 215–218.
3. Бутенко С. Застосування правових позицій європейського суду з прав людини щодо права на приватність для захисту від незаконного втручання під час кримінального провадження. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*. 2018. № 1. С. 21–31.
4. Капліна О. В., Євсєєв О. П. Проблеми перегляду правових позицій Конституційним Судом України. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2013. Вип. 26. С. 33–46.
5. Романюк А. Б. Вплив правових позицій Конституційного Суду України на формування вітчизняного кримінально-процесуального права. *Університетські наукові записки*. 2011. № 2. С. 298–303.
6. Крет Г. Р. Взаємозв'язок стандартів доказування «обґрунтована підозра» та «достатні підстави» під час взяття під варту і провадження строку тримання під вартою: правові позиції ЄСПЛ. *Наше право*. 2019. № 2. С. 93–99.
7. Крет Г. Р. Підстави затримання, взяття під варту та продовження строку тримання під вартою й обставини, що підтверджують їх наявність, у контексті застосування стандарту доказування «достатня підстава»: правові позиції ЄСПЛ. *Вчені записки Таверійського національного університету імені В. І. Вернадського*. 2019. Т. 30 (69). № 4. С. 209–215.
8. Ковальчук С. О. Забезпечення справедливого балансу між вимогами загального (суспільного) інтересу та захисту права власності як умова правомірності втручання у нього під час кримінального провадження: правові позиції ЄСПЛ. *Наше право*. 2019. № 2. С. 74–82.
9. Подлегаєв К. М. Проблеми реалізації правових позицій Європейського суду з прав людини та прецедентної практики Верховного Суду України у кримінальних провадженнях. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Вип. 1(2). С. 160–164.
10. Соловей Г. В. Принцип змагальності відповідно до правових позицій Європейського суду з прав людини. *Право і Безпека*. 2012. № 2. С. 15–19.
11. Тертишник В. М. Реалізація правових позицій і прецедентної практики Європейського суду з прав людини в розв'язанні проблем кримінально-процесуального права України. *Правова позиція*. 2016. № 1. С. 7–13.
12. Туманянц А. Р., Крицька І. О. Стандарти забезпечення законності здійснення негласної діяльності у кримінальному процесі крізь призму правових позицій Європейського суду з прав людини. *Проблеми законності*. 2021. Вип. 152. С. 111–123.
13. Уваров В. Г. Принцип верховенства права та пропорційності в кримінальному провадженні з урахуванням правових позицій Європейського суду з прав людини. *Право і суспільство*. 2014. № 6-2. С. 211–214.
14. Куліков О. П. Активна правова позиція особистості в кримінальному процесі: механізм забезпечення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Одеська національна юридична академія, Одеса, 2010. 21 с.

15. Бірюкова А. М. Забезпечення адвокатурою конституційного права обвинуваченого на захист у кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Одеська національна юридична академія. Одеса, 2006. 19 с.

16. Вапнярчук В. В. Поняття та характеристика категорії «правова позиція суб'єкта кримінального процесуального доказування». *Право і суспільство*. 2015. № 3. С. 187–193.

17. Ухвала Третьої колегії суддів Другого сенату КСУ від 23 листопада 2022 року (справа № 3-37/2022(75/22)). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v176u710-22#Text>.

18. Вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 14.09.2022 р. (справа № 761/43831/19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106554925>.